

УДК 37.091:34 (075.8)

Олена Поліщук,
старший викладач кафедри
соціально-гуманітарних та правових дисциплін
Уманського національного університету садівництва

ОЦІНЮВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ У ВИЩИХ АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Проведено дослідження та обґрунтовано їх результати щодо формування правової компетентності майбутніх менеджерів у вищих навчальних аграрних закладах України. Встановлено, що сформованості професійно-педагогічної компетентності – готовність учителя до інноваційної діяльності, розвинений індивідуальний стиль діяльності та досконалий рівень розвитку професійно-педагогічної культури. Аналізуючи сучасний стан адаптації випускників на ринку, вдалося виділити фактори, що впливають на процес правової адаптації особистості студента до майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: аграрні заклади, правова компетентність, менеджери, студенти, аграрні заклади, суспільство, вищі аграрні заклади.

Приведены результаты исследований по формированию правовой компетентности будущих менеджеров внешнеэкономической деятельности в высших учебных аграрных заведениях Украины. Установлено, что сформированности профессионально-педагогической компетентности – готовность учителя к инновационной деятельности, развитый индивидуальный стиль деятельности и совершенный уровень развития профессионально-педагогической культуры. Анализируя современное состояние адаптации выпускников на рынке, удалось выделить факторы, влияющие на процесс правовой адаптации личности студента к будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: правовая компетентность, менеджеры внешнеэкономической деятельности, студенты, аграрные заведения.

The results of researching formation legal competence of future managers economic activity in higher agrarian educational establishments of Ukraine are presented. Established that the formation of professional and pedagogical competencies – teacher willingness to innovate, developed an individual style and perfect activity level of professional and pedagogical culture. Analyzing the current state graduator's legal adaptation at the market, were identified factors that impact on the process of students legal adaptation for future professional activities. The result of formation professional pedagogical competence is the teacher's willingness for innovations, developed an individual style of activity

and the perfect level of professional and pedagogical culture. Analyzing the current state graduator's adaptation at the market, were identified factors that impact on the process of legal adaptation to individual student's future activities.

Key words: *legal competence, foreign trade managers, students, agricultural institutions.*

Активний розвиток української державності, обговорення стратегії і тактики здійснення економічних перетворень як на макрорівні (в масштабах регіону і держави), так і на мікрорівні (на підприємстві, у фірмі, сім'ї) зумовили гостру потребу в оновленні вищої економічної освіти, мета якої – підготовка фахівця, котрий володіє ґрунтовними фаховими знаннями і вміннями та здатній здійснювати професійну діяльність, глибоко усвідомлюючи свої обов'язки і соціальну відповідальність. Значною мірою успішне вирішення фахових завдань залежить від рівня володіння менеджером правовою компетентністю, що дозволяє орієнтуватись у правових явищах, визначати правові причинно-наслідкові зв'язки, виділяти та розрізняти правові стосунки людини з суспільством та довіллям, більш ефективно приймати обґрунтовані життєві і професійні рішення та діяти відповідно до законодавчих норм. Відтак, економічна підготовка студентів повинна включати не тільки агроекономічні знання, але й уміння розраховувати і передбачати перспективи своєї праці і реалізації виробленої продукції на засадах правових регуляторів. У цьому зв'язку проблема підвищення рівня і якості правової підготовки менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у вищих аграрних навчальних закладах набуває особливої важливості.

До розв'язання питання професійної підготовки студентів різних сільськогосподарських спеціальностей звертаються такі сучасні вчені, як: В. Свистун, І. Сопівник, Л. Сподін та ін.; організації навчального процесу в аграрних вищих навчальних закладах – С. Виговська, П. Лузан, Н. Нерух, В. Онопіренко, О. Полозенко та ін. Водночас теоретичний аналіз наукових джерел, вивчення практичного досвіду викладачів аграрних вищих навчальних закладів щодо професійної підготовки менеджерів зовнішньоекономічної діяльності засвідчують, що проблема формування правової компетентності менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у вищих аграрних навчальних закладах недостатньо розроблена в теорії і практиці сучасної професійної освіти. Актуальною є потреба удосконалення теоретичного, практичного та методичного аспектів з урахуванням сучасних вимог до фахівців аграрної сфери, що і визначає своєчасність дослідження.

Актуальність і доцільність розв'язання окреслених проблем дослідження посилюється наявністю суперечностей між:

– потребами суспільства в компетентних фахівцях та реальним

станом сформованості правової компетентності майбутніх менеджерів як невід'ємного складника їхньої готовності до професійної діяльності;

– зрослими кваліфікаційними вимогами до правових знань і вмінь фахівців аграрної сфери та реальним рівнем їх правової компетентності;

– необхідністю підвищення рівня правової компетентності студентів аграрного вищого навчального закладу і недостатнім навчально-методичним забезпеченням правових дисциплін у вищих аграрних навчальних закладах. Концептуальні засади компетентнісного підходу викладено у працях Н. Бібік, І. Беха, О. Дубасенюк, В. Краєвського, Л. Лук'янової, Н. Ничкало, О. Пометун, О. Овчарук, О. Локшиної, О. Савченко, Л. Тарашенко та ін.). Проблемам компетентнісного підходу у вищій освіті, питанням застосування компетентнісного підходу у формуванні майбутніх фахівців, характеристиці компетентності в освітніх системах зарубіжних країн, виникненню компетентнісного підходу та етапам його становлення в освіті присвятили свої роботи вітчизняні та зарубіжні науковці: А. Бермус, В. Байденко, Н. Бібік, А. Болотов, Ф. Вайнерт, І. Зимня, Дж. Равен, В. Серіков, А. Сластьонін, О. Хуторський та ін.

Різні аспекти проблеми правової підготовки майбутнього фахівця розглядалися у працях багатьох дослідників, зокрема: формування правової культури та правосвідомості особистості (В. Безбородий, О. Ганзенко, Н. Коваленко, В. Одарій та ін.); особливості правового виховання особистості (Ю. Сурмяк та ін.); формування правових знань (О. Скакун та ін.), викладання правових дисциплін (А. Колодій та ін.). Результати аналізу наукової літератури свідчать, що вузівська система правової підготовки майбутнього фахівця повинна відповідати сучасним вимогам щодо високого рівня його професіоналізму, який передбачає, зокрема, і відповідну його правову освіту. Тому одним із завдань університетів є підготовка фахівця зі сформованою правовою компетентністю, під якою науковці (Я. Кічук, О. Лукаш, В. Маноляк, А. Молчанова, В. Олійник, М. Полякова, В. Смирнов, Ю. Сурмяк) розуміють важливу інтегративну характеристику особистості, підґрунтям якої є її знання та досвід поведінки у правовій сфері життєдіяльності, а виявом – права активність.

Потреба суспільства у компетентних, кваліфікованих спеціалістах висуває нові вимоги до їхньої підготовки у вищому аграрному навчальному закладі. Як зазначається у законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», у Національній доктрині розвитку освіти, галузевих стандартах вищої освіти, Проекті Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. та інших нормативних документах, навчання у вищому закладі має забезпечити якісну професійну компетентність майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності відповідно до державних освітньо-кваліфікаційних вимог, тобто засвоєння ним ґрунтовних професійних знань і вмінь, набуття досвіду застосування їх на

практиці, формування готовності до неперервної освіти, самоосвіти й саморозвитку.

У контексті підготовки майбутніх менеджерів та їхньої професійної діяльності значний інтерес становлять наукові праці зарубіжних та українських дослідників, а саме: окремі питання сутності професійної діяльності менеджерів висвітлено у наукових розвідках В. Відяпіна, М. Лапусти, В. Манояки, А. Муравйова, С. Остапенка, І. Сергеева, Н. Юрасюка, С. Штангейя та ін.); питанням теорії і практики підготовки управлінців-лідерів у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах присвячено роботи Л. Калініної, Л. Паращенко, В. Шепеля та ін.

У цьому контексті набуває особливої важливості формування правової компетенції майбутніх менеджерів вищого аграрного навчального закладу, які відповідали б актуальним завданням та сучасній дидактичній парадигмі вищої освіти в Україні щодо підготовки кваліфікованого спеціаліста. Зрозуміло, що формування у майбутніх менеджерів вищих аграрних навчальних закладів уміння приймати правильне рішення у процесі виконання завдання потребує, насамперед, готовності до спеціальної організації активної навчально-пізнавальної діяльності [1]. Проте, аналіз масової практики освітнього простору вищих навчальних закладів свідчить про недостатню увагу до запровадження освітніх технологій. Освітній простір досліджується Н. В. Бастуніним, А. О. Веряєвим, В. С. Марюгою, М. Я. Вилянським, які розуміють його, як систему, що включають в себе структурні елементи, сукупність освітніх технологій, керування навчально-виховними процесами взаємодію з зовнішніми освітніми і соціальними інститутами [2–3].

Відповідно до вимог Болонського процесу актуалізується проблема модернізації професійної підготовки у вищій школі. Виконання завдань Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Закону України «Про освіту», Національної доктрини розвитку освіти, Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти, Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні, Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 рр. передбачає передусім високий професійний рівень фахівця, здатного встановлювати і підтримувати ділові, економічні, культурні та ін. професійні зв'язки, усвідомлювати ступінь своєї відповідальності не лише за диференційоване застосування інформації, а також за виконання своїх професійних обов'язків.

У цьому контексті актуальними є фундаментальні цілі освіти: вміння жити, вміння працювати, вміння жити разом, вміння вчитися. Тому одним із важливих напрямів реформування вітчизняної освіти є компетентнісна стратегія (компетентнісний підхід в освіті, «компетенізація освіти», компетентнісно спрямована освіта), при якій відбувається перенесення акцентів із знань і вмінь як результатів навчання на формування

компетентної молоді людини [4–5].

Методологічні основи для виникнення терміна «компетентнісний підхід» були закладені в 50–60 рр. ХХ століття, коли американські вчені, прихильники біхевіористичного підходу, прагнули виробити специфікацію до визначення діяльності людини в різних сферах виробництва (Р. Уайт [6], Н. Хомський [7]). У ті роки вважалося, що неспроможність діяльності фахівців у різних галузях економіки пояснюється некомпетентністю їхніх викладачів (Т. Ісаєва) [8].

Актуалізація правової компетентності майбутніх менеджерів аграрних вузів дозволяє наблизитись до розв'язання соціально-педагогічних суперечностей між потребою суспільства в забезпеченні кваліфікованими спеціалістами і недостатньою розробленістю в педагогічних дослідженнях.

Отже, актуальність зазначеної проблеми, її недостатнє вирішення на теоретико-методологічному і методичному рівнях, а також необхідність вирішення вказаних суперечностей зумовили вибір теми дослідження – щодо формування правової компетентності майбутніх менеджерів у вищих аграрних навчальних закладах.

Мета роботи – виявлення наявних у вузах умов для побудови процесу формування правової компетентності у майбутніх менеджерів відповідно до методичних рекомендацій щодо реалізації компетентнісного підходу в процесі викладання.

Дослідно-експериментальна робота показала, що діяльність майбутніх менеджерів сприяє розвитку якостей, необхідних для успішної майбутньої правової діяльності в умовах ринкової економіки. Найбільш високу оцінку отримали такі якості, як здатність приймати самостійно рішення, проявляти якості організатора і т.п. Дослідно-експериментальна робота показала, що діяльність майбутніх менеджерів поліпшується завдяки використанню положень гуманістичної педагогіки: самоактуалізація особистості, особистісний ріст, розвиваюча допомога. Ми враховували те, що поведінка особистості визначається не тільки підкріпленням, що надходять ззовні, а вродженим прагненням до актуалізації (реалізації себе в діяльності, у відносинах з людьми). Вчення, в якому зацікавлений студент, в якому є не просто накопичення фактів, збільшення знань, а є зміна (особистісне зростання) студента.

Узагальнення результатів проведеного діагностування рівня сформованості діяльнісного компоненту правової компетентності майбутніх менеджерів дало підстави стверджувати про наявність позитивних зрушень, які відбулися у процесі дослідження. Мають місце зміни характеру правової діяльності студентів від репродуктивної до активно-мотиваційної; створення позитивної альтернативи правової діяльності т. ін.

З метою діагностування рівня сформованості показників цього

компоненту використовувалася та ж сама методика, що й на етапі констатувального експерименту та методи. Як і на початку експерименту, респонденти контрольних і експериментальних груп оцінюють особисті якості достатньо високо (відсутні низькі рівні компетентності), проте зменшилася кількість студентів, що приписували собі наявність майже всіх перерахованих якостей у найбільшій вираженості (високий рівень). На наше переконання, це наслідок тих змін, що відбулися у свідомості кожного студента під час експерименту, а саме: аналітичний підхід до визначення вираженості наявних особистих якостей кожним учасником експерименту і критичне, об'єктивне і виважене переосмислення дійсних, реально існуючих наявних якостей і близьких до бажаного ідеалу.

Порівняння результатів констатувального і формувального етапів експерименту виявляє певні зрушення, що відбулися у представників обох категорій. Кількість студентів, які дотримуються права щодня, збільшилась на 20,8 %; студенти контрольних груп залишилися з попередніми показниками – високий рівень. Розуміння переваг правових знань для професійного росту продемонструвало на 16,9 % більше респондентів ЕГ. Сумним є той факт, що для 25,7 % студентів контрольних груп дотримуватися правових вимог проблематично з причини відсутності або недостатньої розвинутості певних особистих якостей, проте вони намагаються це робити (до експерименту – 41,1 %). Отже, найбільш суттєвими виявилися зміни, що відбулися із студентами експериментальних груп.

Для більшості представників експериментальних і контрольних груп варіант відповіді «Відповідати повинен не лише я» є домінуючим – середній рівень компетентності. Так, до експерименту 14,9 % ЕГ і 16,3 % КГ, після – 45,2 % ЕГ і 42 % КГ. 13,3 % ЕГ і 12,5 % КГ можуть відповісти за дії щодо самопроєктування. Для значної кількості респондентів експериментальних груп (31,6 % проти 34,8 %) питання правової відповідальності виникає лише у випадку позитивних зрушень; у КГ 32,1 % проти 34,4 % – середній рівень. Не виявлено жодного з респондентів обох категорій, які б завжди відповідально ставилися до рішення здійснювати зовнішньоекономічну діяльність та її наслідки – високий рівень (аналогічні показники і на констатувальному етапі).

Беручи до уваги, що в експерименті брали участь студенти – майбутні менеджери, нас цікавило питання їх готовності до пропагування переваг права серед оточуючих (зокрема, під час виробничої практики). Порівняння результатів експерименту виявило, що на 9,1 % збільшилась кількість респондентів експериментальних груп, які дуже часто займаються пропагуванням (у представників контрольних груп такий приріст склав 0,7 %) – достатній рівень компетентності. Не набагато збільшився відсоток респондентів експериментальних груп (на 7,2 %) і зменшився у контрольних групах (на 3,4 %), які пропагують

просвітницьку діяльність проводять по мірі необхідності – середній рівень. Одиниці студентів (3,2 %) постійно займаються пропагандальною діяльністю, вони виявлені лише серед представників експериментальних груп.

Узагальнені результати визначення рівня сформованості самоосвітнього компонента правової компетентності у майбутніх менеджерів доводять, що значно збільшилася кількість студентів експериментальних груп, які характеризуються свідомою правовою позицією, позитивним емоційним настроєм на різні модифікації поведінкових стандартів, володіють високим ступенем відповідальності за очікувані й неочікувані результати; вони демонструють достатній рівень компетентності – відсотковий позитив становить 24,3 %. Позитивна тенденція прослідковується і відносно студентів експериментальних груп, які володіють базовим рівнем правової компетентності, таких, що необхідно постійно заохочувати при вдалих спробах змінити щось; дотримуються правової поведінки епізодично, така поведінка є пробною або тимчасовою; вони прагнуть набути здібностей проводити просвітницьку пропагандальну правову діяльність, стало менше на 20,5 %. Відчутні зміни спостерігаються і серед студентів, що володіли низьким рівнем правової компетентності: їх стало менше на 33,6 %. У студентів контрольних груп на прикінцевому зрізі відчутних змін не відбулося.

Узагальнивши результати за всіма компонентами правової компетентності на формульовальному етапі, подаємо їх у таблиці 1.

Порівняльний аналіз результатів педагогічного експерименту засвідчив наявність істотних якісних розходжень між контрольною і експериментальною групами в динаміці рівнів сформованості правової компетентності майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності. Серед студентів експериментальних груп суттєво зменшилась кількість тих, хто демонструє низький рівень правової компетентності, і збільшилася кількість студентів із високим рівнем.

Таблиця 1

Рівні сформованості правової компетентності майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності експериментальних і контрольних груп за результатами формульовального етапу експерименту

Рівні правової компетентності	Експериментальні групи, %				Середня	Контрольні групи, %				Середня
	МЦК	КК	ППК	СК		МЦК	КК	ППК	СК	
Низький	3,1	2,3	3,3	1,6	2,6	41,9	26,7	32,3	28,1	32,2
Середній	53,6	34,2	41,3	40,3	42,3	11,8	30,7	27	26,4	24
Високий	10,8	16,2	7,9	13,7	12,1	4,9	11,2	2,8	7,8	6,7
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

де: **МЦК** – мотиваційно-ціннісний компонент;

КК – когнітивний компонент;

ППК – практико-професійний компонент;

СК – самоосвітній компонент.

У студентів контрольних груп відмінності у рівнях сформованості правової компетентності за результатами констатувального і формувального етапів експерименту незначні.

Можливості описової статистики з використанням комп'ютерної програми Excel допомогли здійснити порівняння та узагальнення отриманих результатів формувального експерименту, для чого використовувався параметричний метод t-критерій Стьюдента. Результати порівняння представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика даних дослідження за показниками описової статистики

Компоненти правової компетентності	М (середня)				t – критерій Стьюдента	
	ЕГ		КГ		ЕГ	КГ
	до	після	до	після		
Мотиваційно-ціннісний	1,92	2,35	1,91	2,27	2,38	1,73
Когнітивний	1,94	2,49	1,94	2,36	2,55	1,86
Практично-проф.	1,90	2,84	1,91	2,35	3,62	1,86
Самоосвітній	1,92	2,88	1,92	2,42	3,97	1,69

Якісний аналіз констатувального етапу дослідження засвідчив недостатню теоретичну і практичну підготовку майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності щодо формування у них правової компетентності.

Результатом сформованості професійно-педагогічної компетентності є готовність учителя до інноваційної діяльності, розвинений індивідуальний стиль діяльності та досконалий рівень розвитку професійно-педагогічної культури. Аналізуючи сучасний стан адаптації випускників на ринку, вдалося виділити фактори, що впливають на процес правової адаптації особистості студента до майбутньої професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Большая советская энциклопедия. В 30 тт. – Т. 12. – М. : Изд-во «Советская энциклопедия», 1972. – 607 с.
2. Бондарев А. С. Правовое воспитание личности как целенаправленная, целостная и централизованная система / А. С. Бондарев // Вестник Пермского университета. – Пермь, 2003. – Вып. 3. – С. 22–29.

3. Бондуровский В. В. Формирование правовой культуры курсантов и слушателей государственных образовательных учреждений пожарной безопасности МВД России: Дисс. канд. пед. наук: 13.00.08 / Бондуровский В. В. – СПб, 1999. – 17 с.
4. Борятько Н. М. Подготовка педагога к воспитательной деятельности // [http:// borytko.nm.ru](http://borytko.nm.ru).
5. While R. W. Motivation reconsidered: the concept of competence / R. W. While // *Psychological review*. – 1959. – № 66. – P. 297–333.
6. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса / Ноам Хомский; [пер. с англ. под ред. и с предисл. В. А. Звегинцева]. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 129 с.
7. Isaeva T. E. To the nature of Pedagogical Culture: Competence – Based approach to its Structure / T. E. Isaeva // Преподаватель высшей школы в XXI веке: междунар. науч.-прак. Интернет-конф., 22 марта 2003 г.: труды. – Ростов н/Д: Рост. гос. ун-т путей сообщения, 2003. – С. 115–117.
8. Будаев Н. М. Формирование эколого-правовой культуры курсантов образовательных учреждений МВД: Дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Будаев Н. М. – Тольятти, 2001. – 144 с.